

TEMPERAMENT VA XARAKTER

Otamurodova Muxlisa O'ktam qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Aniq va tabiiy fanlar fakulteti

Biologiya yo'nalishi 14.B guruh 1- kurs talabasi

Shomurotov Ulugbek Melikboboyevich

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Pedagogika fakulteti,

Pedagogika va psixologiya kafedrasi o'qituvchisi (maqola ilmiy raxbari)

ulugbekshomurotov986@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0008-8004-499X>

Abstract: Human psychology is a complex and multifaceted system, which is formed on the basis of the innate and acquired qualities of a person. Mental processes, emotional reactions, the degree of adaptation to the social environment and stable patterns of behavior determine the individual psychological image of a person. Among these aspects, temperament and character occupy a special place. Temperament is a person's innate, hereditary psychodynamic characteristics, while character is a person's stable characteristics formed as a result of life experience and upbringing. The unique individuality of each person is formed through the combination of these two factors.

Keywords: Temperament, Sanguine temperament, Phlegmatic temperament, Melancholic temperament, Volitional qualities, Moral qualities.

Аннотация: Психология человека — сложная и многогранная система, формирующаяся на основе врожденных и приобретенных качеств личности. Психические процессы, эмоциональные реакции, степень адаптации к социальной среде и устойчивые модели поведения определяют индивидуальный психологический образ человека. Среди этих аспектов особое место занимают темперамент и характер. Темперамент — это врожденные, наследственные психодинамические характеристики человека,

a xarakter — это устойчивые характеристики, сформированные в результате жизненного опыта и воспитания. Уникальная индивидуальность каждого человека формируется сочетанием этих двух факторов.

Ключевые слова: *Темперамент, Сангвинический темперамент, Флегматический темперамент, Меланхолический темперамент, Волевые качества, Моральные качества.*

Annatatsiya: *Inson psixologiyasi murakkab va ko'p qirrali tizim bo'lib, u shaxsning tug'ma va orttirilgan sifatlari asosida shakllanadi. Psixik jarayonlar, emotsional reaksiyalar, ijtimoiy muhitga moslashish darajasi va xulq-atvorning barqaror shakllari shaxsning individual psixologik qiyofasini belgilaydi. Bu jihatlar orasida temperament va xarakter o'ziga xos alohida o'rin tutadi. Temperament — insonning tug'ma, irsiy asosga ega bo'lgan psixodinamik xususiyatlari bo'lsa, xarakter — shaxsning hayotiy tajriba va tarbiya natijasida shakllanadigan barqaror xususiyatlaridir. Har bir odamning o'ziga xos individualligi shu ikki omilning uyg'unlashuvi orqali shakllanadi.*

Kalit so'zlar: *Temperament, Sangvinik temperament, Flegmatik temperament, Melanxolik temperament, Irodaviy sifatlar, Axloqiy sifatlar.*

Kirish: Shu nuqtai nazardan, temperament va xarakterni o'rganish shaxsning rivojlanish jarayonini chuqurroq anglash, ta'lim-tarbiya jarayonida individual yondashuvni shakllantirish, kasbiy faoliyatda samaradorlikni oshirish hamda shaxslararo munosabatlarda moslashuvni ta'minlash uchun muhimdir. Mazkur maqolada temperamentning klassik turlari, ularning psixologik xususiyatlari, xarakterning shakllanish mexanizmi, temperament va xarakter o'rtasidagi farq va o'zaro bog'liqlik tahlil qilinadi.

Temperamentning psixologik mohiyati

Temperament shaxsning psixik faoliyat sur'ati, emotsional barqarorligi, reaksiyalar kuchi va nerv tizimining tiplari bilan bog'liq bo'lgan tug'ma xususiyatdir. U organizmning biologik tabiatiga asoslanib, asosan nerv tizimining fiziologik faoliyatiga bog'liq holda shakllanadi. I.P. Pavlovning tadqiqotlariga

ko'ra, temperament nerv jarayonlarining kuchi, muvozanati va harakatchanligi bilan belgilanadi.

Psixologiyada temperamentning to'rt asosiy tipi mavjud:

Xolerik temperament

Xolerik kishilar tezkor, tashabbuskor va hissiyotlarga boy bo'ladilar. Ular kuchli, ammo barqaror bo'lmagan nerv tizimiga ega bo'lib, jizzaki va shoshqaloq bo'lishi mumkin. Stressga sezgirliги yuqori bo'lganligi sababli ular o'z hissiyotlarini boshqarishda ko'proq irodaviy nazoratga muhtoj.

Sangvinik temperament

Sangviniklar faol, ijtimoiy, hazilkash va muvozanatli bo'ladilar. Ularning nerv tizimi kuchli va barqaror bo'lib, tez moslashish xususiyati yuqori. Ular ishni qiziqarli bo'lsa, tez va samarali bajaradilar, biroq monoton vazifalar ularga tezda zerikarli bo'lib qolishi mumkin.

Flegmatik temperament

Flegmatiklar sokin, vazmin, barqaror psixikaga ega bo'lgan kishilardir. Ular ishchanlikda sekin, biroq juda puxta va mas'uliyatli bo'ladilar. Stressga chidamlilik darajasi yuqori bo'lib, hissiyotlarini kam namoyon etadilar.

Melanxolik temperament

Melanxoliklar sezgir, mulohazali, ichki kechinmalarga moyil bo'ladilar. Ularning nerv tizimi zaif bo'lib, tashqi ta'sirlarga sezgirlik yuqori. Katta jamoalarda o'zlarini noqulay his qilishlari mumkin, ammo individual faoliyatda yuqori samaradorlik ko'rsatadi.

Temperamentning mazkur turlari hamma odamlarda sof holatda uchramasligi, ko'pincha aralash shakllar ko'proq namoyon bo'lishi psixologiyada ilmiy isbotlangan.

Xarakterning psixologik mohiyati

Xarakter — shaxsning ijtimoiy hayot jarayonida shakllanadigan, barqaror xulq-atvor stereotiplari, munosabatlari va odatlarining majmuasidir. U tarbiya, oila muhitida shakllangan qadriyatlar, ta'lim, muloqot doirasi, jamiyatdagi ijtimoiy rollar va shaxsiy tajribalar asosida rivojlanadi.

Xarakter shaxsning:

- o'ziga bo'lgan munosabati (o'ziga baho, o'zini boshqarish),
- boshqalarga munosabati (mehribonlik, hurmat, talabchanlik),
- mehnatga munosabati (mas'uliyatlilik, tirishqoqlik),
- buyumlar va mulkka munosabati kabi yo'nalishlarda

shakllanadi.

Xarakter sifatlari uch guruhga bo'linadi:

Irodaviy sifatlar

Matonat, qat'iyatlilik, o'zini boshqarish, sabr-toqat.

Axloqiy sifatlar

Halollik, adolat, mehribonlik, vijdonlilik.

Temperament bilan bog'liq sifatlar

Tezkorlik, sekinlik, ta'sirchanlik, jur'atlilik.

Xarakterning shakllanishi aynan temperament bilan o'zaro aloqada kechadi.

Masalan, flegmatik kishining xarakterida vazminlik, sabr-toqat, mulohazakorlik ustuvor bo'lsa, xolerik xarakterida tashabbuskorlik, energiya, tezkorlik ko'proq namoyon bo'ladi.

Temperament va xarakter o'rtasidagi farqlar

Mezoni	Temperament	Xarakter
Kelib chiqishi	Tug'ma, biologik	Orttirilgan, ijtimoiy
Barqarorlik darajasi	Juda barqaror	O'zgaruvchan, tarbiya orqali rivojlanadi
Asosiy vazifasi	Psixik jarayonlar tezligi va emosional reaktivlikni belgilaydi	Shaxsning ahloqiy, ijtimoiy-irodaviy xususiyatlarini belgilaydi
Shakllanish manbai	Nerv tizimi tipi	Tarbiya, muhit, tajriba
O'zgarish imkoni	Kam	Yuqori

Bu farqlar temperamentni shaxsning tabiiy “psixologik asosi”, xarakterni esa “ijtimoiy qiyofasi” sifatida talqin etish imkonini beradi.

Temperament va xarakterning o‘zaro bog‘liqligi

Shaxsning xulq-atvori temperament va xarakterning uyg‘unlashuvi asosida shakllanadi. Temperament xarakter sifatlarining namoyon bo‘lish tezligi va intensivligiga ta’sir qiladi, xarakter esa temperamentning salbiy tomonlarini yumshatishi yoki ijobiy tomonlarini kuchaytirishi mumkin.

Masalan:

- Sangvinik xakteri yuqori ijtimoiy faollikni namoyon etadi.
- Melanxolik xakterida sezgirlik, mulohaza kuchli bo‘ladi.
- Xolerik kishining irodaviy sifati kuchli bo‘lsa, u liderlik qobiliyatiga ega shaxsga aylanishi mumkin.
- Flegmatiklarda mustahkam xakter sifatlari ularni puxta, mas’uliyatli va tashabbuskor bo‘lishiga yordam beradi.

Shaxs kamolotining muhim jihati temperamentni to‘g‘ri boshqarish va xakter sifatlarini rivojlantirishdir.

Xulosa

Temperament va xakter shaxs psixologiyasining eng asosiy va bir-biriga bog‘liq tarkibiy qismlaridir. Temperament shaxsning tug‘ma, biologik tabiatini aks ettirsa, xakter uning ijtimoiy hayot tajribasi, tarbiyasi va maqsadlari bilan belgilanadi. Ikkala tushuncha shaxsning xulq-atvori, emotsional reaksiyasi, ijtimoiy munosabatlari va faoliyatidagi samaradorlikni belgilovchi muhim omillardir. Shaxs kamolotiga erishish uchun temperamentni to‘g‘ri boshqarish, xakter sifatlarini tarbiyalash, o‘zini anglash va o‘z ustida ishlash juda muhimdir. Psixologiyada temperament va xakterni o‘rganish nafaqat nazariy ahamiyatga ega, balki ta’lim, boshqaruv, tibbiyot va ijtimoiy sohalarda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar:

1. Pavlov I.P. “Nerv tizimi faoliyati va temperament tiplari” — Moskva, 1951.
2. Anan'ev B.G. “Inson psixologiyasi” — Sankt-Peterburg, 1999.
3. Nemov R.S. “Psixologiya: umumiy asoslar” — Moskva, 2012.
4. Karimova V.M. “Psixologiya asoslari” — Toshkent: O'qituvchi, 2018.
5. Zohidov T. “Shaxs psixologiyasi” — Toshkent, 2020.
6. Шомуротов, У. (2024). ТЕХНОЛОГИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДОВ АРТ-ТЕРАПИИ В УСТРАНЕНИИ ЛИЧНОСТИ АГРЕССИИ. *Предпринимательства и педагогика*, 5(2), 91-95.
7. Abdulkarimovich, Y. T., & Melikmurodovich, S. U. B. (2022). Art Therapy in Eliminating Aggressiveness in the Individual. *Global Scientific Review*, 9, 1-4.
8. MELIKBOBOYEVICH, S., QIZI, O., & QIZI, Q. (2024). INSONIY MUOMALA VA MULOQOTNING PSIXOLOGIK VOSITALARI. *SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(2), 180-188.
9. Melikboboyevich, S. U., & Yusufaliyevna, H. S. (2024). Educator's Skill in Eliminating Aggressive Situations of Children Raised in Preschool Education Organization. *Samaraly Ta'lim Va Barqaror innovatsiyalar Jurnal*, 1(6), 611-616.